

# **A TUDOMÁNYOS-TECHNIKAI FORRADALOM ÉS HATÁSA A PEDAGÓGUSOK MUNKÁJÁRA A FEJLETT SZOCIALISTA TÁRSADALOM ÉPÍTÉSÉNEK FOLYAMATÁBAN\***

**KONCZ JÁNOS**

A legutóbbi évtizedekben és napjainkban két világméretű forradalmi változás tanúi lehetünk. Az egyik a társadalmi fejlődésben megy végbe, a másik a termelőerők rohamos mértékű fejlődésében. A II. világháború idején és azt követően robbanásszerűen felszínre került a kapitalista társadalom általános politikai válsága. Ugyanekkor az 1917-ben megindult nagy társadalmi, forradalmi változás tovább szélesedett, s ennek következtében a szocializmus világrendszerre fejlődött, és ezáltal képessé vált arra, hogy döntően befolyásolja a huszadik század második felének fő fejlődési vonalát. Egyidejűleg az iparilag fejlett országokban a tudományos-technikai forradalom a termelőerők robbanásszerű változásában öltött testet. Ez a folyamat napjainkban és a közeljövőben fejlődik világméretű társadalmi tényezővé.

Szocialista viszonyok között e fejlődésben fokozatosan megerősödik a politika és a tudomány szövetsége és egymásrautaltsága, az oktatás továbbfejlesztésének gazdasági, társadalmi, tudományos követelménye és feltétele, valamint az ifjúság nevelésének reális perspektívákra épített feladatrendszere. Az 1969-es moszkvai tanácskozás nyilatkozata e gondolatokat a következőképpen summázza: „a szocialista rendszer országainak gyorsan fejlődő népgazdasága, amely a gazdasági növekedés üteme tekintetében megelőzi a kapitalista államokat, a szocializmus éreltörése a tudományos műszaki haladás több ágazatában, a szocialista országok népei által végzett alkotómunkának e reális eredményei döntő módon elősegítik a béke, a demokrácia és a szocializmus erőfölényét az imperializmussal szemben. A szocialista világ most a fejlődés olyan szakaszába lépett, amelyben lehetőség nyílik az új rendszerben rejlő hatalmas tartalékok teljesebb kihasználására.” [1]. *A hatalmas tartalékokhoz sorolhatjuk a nevelésügyben és ennek részeként a szocialista pedagógus hivatásának hatékony gyakorlásában rejlő nagy potenciális lehetőségeket.* Ezek tudományos feltárása és megvalósítása a marxista pedagóguskutatás és a szocialista oktatásügy inkább előttünk álló, mintsem megvalósított feladata. E munkában különösen fontos a szocialista országok szélesedő együttműködése. [2].

A tanulmányban a társadalmi változásoknak és a tudományos-technikai forradalomnak a pedagógus hivatásra gyakorolt — zömében a jövőben várható — hatását igyekszünk áttekinteni. Törekvésünk az, hogy — az általános elemek felvetése mellett — a hazai feladatok megoldásának útjait kutassuk annak szellemében, ahogyan Pártunk XI. Kongresszusának határozata leszögezi: „világosabban kell körvonalazni szocialista távlatainkat, be kell mutatni a szocialista életmód fölényét a kapitalista életformával szemben” [3]. E kérdéshez tartozónak véljük a Központi Bizottság beszámolójának azt a részét is, amely hangsúlyozza: „Nagyobb erőfeszítéseket kell tennünk azért, hogy a szocialista társadalom előnyeivel párosulva,

\* Részlet egy nagyobb tanulmányból.

hazánkban is minél gyorsabb ütemben bontakozzék ki a tudományos-technikai forradalom, a tudomány váljék mindinkább közvetlen termelőerővé.” [4] A Központi Bizottság beszámolójában leszögezi azt is, hogy „Pártunk nagy figyelmet fordít az ideológia, a tudomány, a közoktatás, a kultúra kérdéseire, mert nem kis mértékben ezeknek megfelelő megoldásától függ társadalmunk előrehaladása, népünk további felemelkedése.” [5]

A szocialista társadalom építésének egyik fontos teendője a felnövekvő nemzedék felkészítése napjaink és a jövő mind nagyobb feladataira. A munkásosztály és vezető pártja arra törekszik, hogy a *felnövekvő ifjúság a szocialista építőmunka folyamatában ne a mindenkori felnőtt társadalom egyszerű újratermelése legyen, hanem megőrizve a felnőtt nemzedék legjobb tulajdonságait, a tudatosan megtervezett jövő mind nagyobb követelményeinek, és új feladatainak is megfeleljen.* A közoktatás alapvető feladata, hogy e megőrző és magasabb szinten újratermelőddő ismeretátadásban és életvitelre nevelésben mind hatékonyabban működjön közre.

Az oktatásügyet a történelemben nagy belső ellentmondás kísérte végig, hiszen mindenkor egy ismert múlt alapján egy ismeretlen jövőre kellett a fiatalokat felkészíteni. A szocialista építés előrehaladásával azonban, amikor a társadalom fejlődésének fő tendenciái már nemcsak rövid és közép, hanem hosszútávon is kibontakoznak (gondoljunk a pártunk XI. kongresszusán elfogadott programnyilatkozatra, a Szovjetunió Kommunista Pártjának, és több szocialista ország pártjának hasonló dokumentumára), folyamatosan feloldódik a nevelés e nagy történelmi ellentmondása. Ma a szocialista nevelés révén a múlt értékeit megőrizve a tudományosan megtervezett, fejlett szocialista jövőre készítjük fel ifjúságunkat. [6]

### **A tudományos-technikai forradalom és hatása a pedagógusok munkájára**

Mielőtt a tudományos-technikai forradalom hatásáról írunk, szükségesnek látszik legfőbb jellemzőit vázolni.

Egy rövid történelmi visszatekintés azt mutatja, hogy a tudomány robbanásszerű fejlődése nem csupán korunk terméke. A tudomány gyors ütemű fejlődésének törvényét ENGELS fogalmazta meg zseniális előrelátással. MALTHUSSAL vitázva — aki tagadta, hogy a gyorsan növekvő népesség élelmezése megoldható — Engels kijelentette: „A tudomány pedig legalább olyan gyorsan gyarapszik, mint a népesség. Ez utóbbi az utolsó nemzedék száma arányában gyarapszik; a tudomány az előző nemzedék által ráhagyott ismeret tömege arányában halad, tehát a legközönségesebb körülmények között szintén mértani arányban.” [7]

ERDEY-GRUZ Tibor ugyancsak épít a történelmi tanulságokra, amikor a következőképpen jellemzi a tudományos, illetve technikai forradalmat: „A tudományos forradalomban az összegyűlt ismeretanyag szétfeszíti a korábbi nézetek és elméletek kereteit, vagy egy nagy felfedezés egyszerűen robbantja szét az eddigi elmélet építményét, mert kiderül, hogy az új ismeretek nem érthetők a régi elmélet alapján. A technikai forradalomban a munkaeszközök, termelési eljárások rohamos megváltozása történik, amelyek már társadalmi változással is járnak. Vagyis itt a termelőerőkben, különösen a technológiában végbemenő olyan folyamatokkal állunk szemben, amelyek társadalmi kihatásúak, társadalmi jellegűek.” [8]

A tudományos-technikai forradalom lényegét illetően RADOVAN RICHTA és munkaközössége — egyebek között — kiemeli, hogy — *mozgásba lendül a termelés évszázadokon át változatlan „szubjektív oldala”*; lépésről lépésre lemaradnak az összes közvetlen termelési funkciók, amelyeket a múltban az egyszerű munkaerő látott el;

a technika kiküszöböli az embert a kezelési, műveleti és végül a szabályozási funkciókból is. A termelési folyamatba nagy erővel behatolnak a társadalom új termelőerői, elsősorban a tudomány és annak technológiai alkalmazása (és ezzel egyszerűsödik lényege, társadalmi integrálása, az emberi erők fejlődése stb. is). [9]

P. N. FEDOSZEJEV ugyancsak a tudományos-technikai forradalom termelési és társadalmi aspektusaiból indul ki, amikor a tényeket és távlatokat vizsgálva kiemeli az emberi oldal jelentőségét, és ezt összekapcsolja a jövőbeli fejlődés reális optimizmusának gondolatával. [10]

A szocialista forradalom a termelési- és elosztási-, összességében pedig az emberi- és politikai viszonyok minőségi változása. A forradalomban a munkásosztály vezetésével hatalomra került dolgozó tömegek nemcsak lerombolják az emberi civilizáció fejlődésének a kizsákmányoláson alapuló társadalmi korlátait, de egyidejűleg megadják az emberiség haladásának, a személyiség fejlődésének programját is. Mindezt nem az emberi civilizáció eddig megtett útjától távol, hanem annak valós társadalmi értékeit folytatva munkáljuk ki. Ezzel *„a szocializmus létezése magáénak mondhatja azt az érdemet, hogy a termelőerők fejlődésének az a határvonala, amely mögött a régi társadalom hagyományos ösztönzői önmagukban a stagnálás felé hajlottak, nem vált a civilizáció fejlődésének határává, hanem túljutottak rajta.”* [11]

A szocialista ország azonban nemcsak saját állampolgárai számára törekszik biztosítani a fejlődést, hanem létével, erejével az emberiség fennmaradásáért folytatott következetes harcával azt is eléri, hogy objektíve a világon minden haladásért küzdő erő a szocialista világforradalom programjának egészét, vagy egy-egy elemét magáévá teszi. A Szovjetunió, és a szocialista világrendszer politikai, gazdasági, tudományos és katonai erejének köszönhető, hogy a tudományos-technikai forradalom, amelyet a burzsoázia részben militarizált, részben szűk osztályérdekei szerint használt fel, nem semmisítette meg az emberi civilizációt háborús, vagy „viszonylag békés” úton (az emberi környezet ökológiai egyensúlyának felborításával). A szocialista társadalmi forradalom és a tudományos-technikai forradalom egymással szerves egységben válhatnak teljessé. *A szocialista forradalom lehetővé teszi a tudományos-technikai forradalom mind teljesebb kibontakozását, a tudományos technikai forradalom pedig elősegíti a szocialista társadalom gyors ütemű építését.* „A szocializmus és a tudomány egymásra utaltak és szövetségesek” — olvashatjuk pártunk X. kongresszusának határozatában. [12]

A fejlett tőkés országokban a kapitalizmusnak azok az antagonisztikus ellentmondásai, amelyek csak a társadalmi rendszer gyökeres megváltozásával szüntethetők meg, nem csökkennek a tudományos-technikai forradalom hatására, ellenkezőleg: a termelőerők gyorsütemű fejlődésével tovább mélyülnek, és — mint napjaink eseményei mutatják — mindinkább felszínre is törnek. A munkásosztály változatlanul és közvetlenül érzi a kapitalizmus igazságtalanságát, értelmetlenségét — a társadalmi termelés, és tőkés egyéni kisajátítás ellentmondását. Az értelmiség legjobbjai a kapitalista társadalmat elsősorban értelmetlensége miatt vetik el, hiszen a burzsoázia csoportérdekei határt szabnak a tudományos-technikai forradalom értelmes kibontakoztatásának. Az ifjúság pedig döntően azért tiltakozik a burzsoá rend ellen, mert nem akar a mai társadalom reprodukált folytatója lenni, amilyen szerepet pedig számára az uralkodó osztály szánt.

*A tőkés társadalom mai és még várható életképességének fontos momentuma nagyfokú alkalmazkodási képessége.* Erre már a Kommunista Kiáltványban is találunk utalást: „A burzsoázia nem létezhet anélkül, hogy ne forradalmasítsa folyton a termelési szerszámokat, tehát a termelési viszonyokat. A burzsoá korszakot minden előbbi korszaktól a termelés folytonos átalakítása különbözteti meg.” [13]

Ugyanakkor — mint napjaink eseményei is jól mutatják — „a kapitalizmus sajátos dialektikája, hogy az új feltételekhez való alkalmazkodásának a formái egyben ellentmondásai elmélyülésének a formái is.” [14] A marxizmus feladata a kapitalizmus általános válsága mai szakaszának és várható fejlődésének tendenciáit vizsgálni, nem pedig „határidőket” kitűzni a tendencia egyes eseményeit illetően. A jövő társadalmi változásait nem lehet előre és pontosan — LENIN szavaival — „egyhangú szürke színnel” megrajzolni. A társadalmi törvények tendenciaszerűen érvényesülnek, amelyeket folyamatosan módosíthatnak ellentendenciák is. Vagyis a kapitalizmus általános válsága a szocialista forradalom győzelmének szükségessége az egész világon — mint alapvető társadalmi törvény — csak tendenciaszerűen határozza meg a jövő fejlődési útját. E törvény realizálását gyorsítja a tudományos-technikai forradalom, amelyben a tőkés viszonyok mindinkább a termelőerők fejlődésének béklyóivá válnak. [15]

Témánk szempontjából fontos utalnunk a tudományos-technikai forradalom és az *ember viszonyára*. Vajon tovább tart-e az emberi alkotóerő mechanizálásának az a folyamata, amely az első ipari forradalomban megindult, vagy helyét a gép humanizálása veszi át? A gép szolgálója marad-e az embernek, vagy részesei, tanúi lehetünk a homo sapiens homo cyberneticuussá válásának? E kérdések megválaszolása csak társadalmi megközelítésben lehetséges. Burzsoá teoretikusok a termelői társadalom helyett fogyasztói társadalomról beszélnek, az emberi alkotóerők felszabadítása, a sokoldalúan fejlett személyiség kifejlődése helyett az emberi elidegenedés rémképét rajzolják fel. Mindez törvényszerű következménye egy értelmetlen társadalom belső válságának. A homo homini lupus szemlélet a kapitalizmus lényéből fakad annak fennállása óta. Az önzés, az egoizmus — amely minden kizsákmányoló kor uralkodóosztálya által elfogadott, gyakorolt és sugallt életnorma — formáit tekintve ugyan változott az évszázadok során, de tartalmilag ma is meghatározza a burzsoá erkölcsöt.

Ezt a társadalmi erkölcsi normát gyökerében veti el a proletárerkölcs, a közöségért végzett munkában megvalósuló egyéni boldogulás eszméje, amely immár egy világrendszerben határozza meg mind gazdagabb teljességben az ember értékét, és növekvő hatást gyakorol a kapitalista országok munkásosztályának politikai, tudati erőgyűjtésére. „Az ember lényege — írja Engels — az, hogy a maga valóságában a társadalmi viszonyok összessége”. [16] *A jövő társadalmában óriásivá nő a társadalmi viszonyok összességét magában hordó ember szerepe*. Az ember válik a jövő társadalom „sejtjévé”. Mint ismeretes, Marx az árut tekintette a kapitalizmus sejtjének. Azt írta: „A polgári társadalomra nézve azonban a munkatermék áruformája vagy az áru értékformája a gazdasági sejtforma.” [17] A jövő új társadalmában a társadalom sejtjének a szerepét csakis az ember töltheti be. Benne egy új társadalom viszonyainak az összessége tükröződik, s a maihoz képest ellentmondásmentesebben. Az ember lesz az építősejtje a különböző közösségeknek. [18] V. ROMAN szavaival: „A tudományos-technikai forradalom csak a szocialista termelési viszonyok feltételei között érvényesülhet integrális módon teljes bonyolultságában, minden, az ember javát szolgáló következményével, csak ott, ahol az ember saját társadalmi viszonyainak is tudatos alakítója. A tudományos-technikai forradalmat megvalósító ember csak a szocializmusban lehet e forradalom egyedüli haszonélvezője. A két rendszer versenyében egyre fontosabb a tudományos-technikai forradalom kibontakozása, és a termelőerők fejlesztése mellett az ember sokoldalú fejlődése is. A kapitalizmust megelőzni elsőként az ember anyagi és szellemi gyarapodása, a reális demokrácia kivívása, a közösségi szellem és az emberi személyiség sokoldalú kiteljesítése útján lehetséges.” [19]

E cél eléréséhez a történelemben soha nem tapasztalt jelentőséget kap a *szocialista társadalmi nevelés*. A nevelés — jellegéből adódóan — kiterjed minden nemzedékre. Ennek során mind nagyobb tömegekre jellemző a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyüktől függően különböző időben és formában kibontakozó szocialista társadalmi elkötelezettség, a magasszintű, alkotóképes ideológiai-szakmai ismeret, a növekvő szabad idő hasznos, kultúrált eltöltésének igénye. *A társadalmi életmodell változásában az új követelmények szerinti léptékváltozásban azonban különös jelentőségű a nemzedékváltás nevelése és nevelője.*

Ha a nevelő szerepét akarjuk felvázolni napjaink és a közvetlen holnap társadalmi arculatában, akkor e tényezőkkel mindenképpen számolnunk kell. *A pedagógus a jövőben is a társadalom képviselője, törekvéseinek közvetítője az iskolában.* Pedagógusnak lenni elsősorban társadalmi funkciót jelent. A pedagógusnak tudnia kell eligazodni és eligazítani a valóság ellentmondásos jelenségeiben formálódó lényeges tendenciák fő jellemzőiben. Döntően hozzá kell járulnia ahhoz, hogy az ifjúság felkészüljön páratlan társadalmi feladataira és felelősségére. A mai felnövekvő nemzedék előtt két lehetőség áll: vagy aktív részesévé lesz az emberiség boldogulásáért folyó küzdelemnek — a szocialista világrendszer fejlődése, a szocialista világforradalom előrehaladása útján —, vagy áldozatává válik a civilizáció önellpusztításának. A szocializmus, a haladás erői mind reálisabbá teszik az első alternatívát. Ez a nevelés egyik fő kérdése a pedagógusok munkájában.

A társadalmi felelősségre, cselekvésre való nevelés óriási jelentőségűvé vált a jövőért folytatott küzdelemben. „Napjainkban a tömegek a technikai, gazdasági és társadalmi átalakulás következtében a lét mélyéből a cselekvés előterébe léptek ki” — írja Roger GAL. [20] A mi dolgunk e cselekvésre úgy nevelni, hogy a tettek eredménye legfontosabb céljainkat szolgálja. A pedagógus a történelemben a szocialista társadalomban kerül először abba a helyzetbe, hogy a társadalmi rendszer általános és alapvető érdekei egybeesnek saját hivatásának érdekeivel. Ez következik a társadalom dolgozó osztályainak és rétegeinek alapvető érdekazonosságából a szocialista társadalomban. A társadalmi cselekvés a világ megváltoztatása oldaláról tekintve tulajdonképpen és végső soron a TTF és a válaszut egész problematikája: mint társadalmi méretű szakadatlan felkészülés, vagyis mint nevelési-művelődési folyamat jelenik meg, mint társadalmi méretű önvizsgálat a TTF követelményeinek és veszélyeinek szemszögéből. *A felkészülés a TTF-re pedig úgy jelentkezik, mint a nevelők nevelésének lehetősége és kényszere.* [21]

A burzsoázia — létérdekeiből következően — a termelés rohamos növelésére, és egyidejűleg a társadalmi viszonyok konzerválására törekszik. Ebből adódóan a burzsoázia szemében a pedagógus hivatás döntően technikai és szaktudományi területei rangot és elismerést nyernek, a pedagógus hivatásnak ama általános törekvése viszont, hogy a felnövekvő nemzedék a mind magasabb rendű társadalom tudatosan nevelt tényezője legyen, már korántsem kap ekkora társadalmi támogatást. [22] Társadalmilag a felnövekvő ifjúságban a felnőtt társadalom egyszerű reprodukcióját törekszenek megvalósítani. [23] Az értelmiség — tehát a pedagógusok is — és az értelmiségi utánpótlás: a diákság, amely a társadalom egyik legfogékonyabb része, objektív társadalmi alapon így kerül szembe a burzsoázia törekvéseivel. A pedagógusok ugyanakkor a mai kapitalizmusban is társadalmi helyzetüket tekintve differenciáltak, és soraikban megtalálhatók a burzsoázia alkalmazottai és szövetségesei egyaránt. Fontos azonban, hogy növekszik a pedagógusoknak az a része, amely mindinkább elfordul alkalmazójától, a burzsoá államtól.” A tanárság, mely mindig is a hatalom és a „rend” hagyományos támaszának, a „legengedelmesebb” és a leginkább konformista társadalmi-foglalkozási csoportnak számított,

ma egyre tevékenyebben és határozottabban kapcsolódik be az osztályharcba — állapítja meg V. TURCSENKÓ. — A tanárság sok képviselője nem is oly rég még „illetlenségnek” tartotta volna, hogy belépjen a szakszervezetbe, vagy, hogy kollektív megbeszéléseken vegyen részt. Ma azonban a tanárok tevékenyen felhasználják a harc jellegzetesen proletár eszközeit: a sztrájkot, politikai tüntetéseken és tömeggyűléseken vesznek részt. Nemcsak fizetésemelést követelnek, hanem az egész képzési rendszer demokratizálását, a faji megkülönböztetés megszüntetését. A tanárok — mondja SAINT PIERRE — valósággal szellemi proletárnak érzik magukat. A leghaladóbb tanárok és tanítók teljes mértékben a proletárok politikai álláspontjára helyezkednek, és csatlakoznak a kommunistákhoz.” [24]

### **A munkaerő nevelésének feladatai a pedagógusok tevékenységében**

A tudományos-technikai forradalom az oktatás-nevelés szakmai elemeit tekintve új minőségi követelmények egész sorát támasztja a pedagógus munkájával szemben.

A tudományos-technikai forradalom és a pedagógus hivatás viszonyát csakis folyamatában célszerű megközelíteni. A pedagógus munka és a tudományos-technikai forradalom közötti összefüggés egyik ellentmondása éppen az, hogy a tudományos-technikai forradalom a felfedezések, a „lappangási idő” lecsökkenésének a különböző területeken kibontakozó tömegével indult. Minden eddigi tapasztalat azt bizonyítja, hogy amíg a jelenségek tömegéből az oktatás-nevelés számára a lényeg leszűrődik, bár önmagában is viszonylag hosszú idő, de mégsem elegendő a pedagógusok alkalmazkodásához. Az alkalmazkodás a pedagógusképzési, továbbképzési tényezőket vizsgálva még hosszabb időt vesz igénybe. Éppen ezért az egyik fontos feladat a pedagógus hivatás vizsgálatának realitástartalmát biztosítani az új feltételek között. Ehhez pedig nélkülözhetetlen a jövőbe mutató elméleti következtetések, modellek, és a mai, holnapi várható gyakorlat reális összevetése. Hasonlattal élve: ahogyan a gazdasági fejlődésben egymás mellett létezik az ipari forradalom technikája, a tudományos-technikai forradalom technológiája, de még nem ritkán fellelhető a kézműipar is, és csak folyamatként beszélhetünk a tudományos-technikai forradalom szerepének növekedéséről; úgy az oktatásügyben, a pedagógus társadalomban is egymás mellett élnek a legkorszerűbb feltételek — személyi és tárgyi területen egyaránt — és az abszolút vagy relatív képesítés nélküliek. [25] Az emberiség által felhalmozott ismeretek óriási ütemű gyarapodása mellett fontos jellemző, hogy az új ismeretek termelőerővé válásának üteme is felgyorsult. A tudományos-technikai forradalom kibontakozásában fontos szerepet játszik az automatizálás, amely az ember kilépését jelenti a közvetlen termelésből. MARX erről bámulatos előrelátással így fogalmazott: „az ember őrzőként és szabályozóként viszonyul magához a termelési folyamathoz” és megszűnik ennek egyszerű mozgatója lenni, hogy „az automatikus gépek rendszere számos mechanikai és szellemi szervből áll”, hogy az automata gép „maga a virtuóz, aki önálló lélekkel rendelkezik.” [26] Ennek alapján míg az első ipari forradalom lényegében az embert mechanizálta a termelésben, addig a tudományos-technikai forradalom a szocializmusban a gépet kell, hogy humanizálja a társadalomban. A termelőerők iparosításkori modelljében az embernek lényegében egyetlen használati értéke az, hogy munkaerő. A tudományos-technikai forradalom keretei között azonban már sokkal inkább arról van szó, hogy a tudománynak mint termelőerőnek mekkora része és tartalma kapcsolódik be az emberi tevékenységbe. „Minthogy a tudomány és a technika fejlődése

nagymértékben függ az emberi alkotóerő fejlődési fokától, tehát maguknak az embereknek a fejlődésétől, a modern civilizációnak egy új összefüggésével találjuk szemben magunkat. *A fejlődés bizonyos fokán szükségképpen megmutatkozik, hogy a társadalmi termelőerők és az emberi életerők megsokszorozásának leghatékonyabb módja magának az embernek a fejlődése, az ember képességeinek, alkotóerejének fejlődése, végül pedig az emberé, mint öncélé.*" [27]

Az oktatás-nevelés feladatai is módosulnak az új helyzetben. Jelentőségük az egyes országok gazdasági fejlődésében a történelem során mindenkor bizonyítható tény, ma azonban szerepük tovább növekedett. Az oktatásnak a gazdaság fejlődésében betöltött szerepét már az első ipari forradalom idején jól mutatta Japán és Dánia példája. Ez a két, természeti erőforrásokban szegény ország, sokkal gyorsabban fejlődött, mint természeti erőforrásokban gazdag szomszédai. Az oktatás fejlődésében is mindkét ország jóval megelőzte a szomszéd országokat. [28]

Az iskola alapvető feladata természetesen a jövőben is a termelésre, a társadalmi fejlődés gazdasági alapjainak előállításában való eredményes részvételre történő felkészítés. *A társadalmi-tudományos-technikai fejlődés feltételei között újszerűen kerül napirendre az oktatásügy és a pedagógus munka hatása a gazdasági fejlődésre a termelésben.* Ez a gondolat közgazdasági vagy pedagógiai megközelítésben már a korábbi korszakokban is felmerült. A kérdés azonban elméletileg napjainkban is jórészt kidolgozatlan maradt. E többoldalú probléma egyik része a *szakképzettség* hatása a gazdasági életre, egy másik része — amelyben nehezebben kimutathatóan, de szükségszerűen benne szerepel a pedagógus munkája — a *munkakultúra*, a hatékony, szervezett gazdaságos tevékenység életvitellé fejlesztése, a társadalmi termelésre történő felkészítés időszakában. [29] *Ez utóbbi elsősorban a szocialista társadalomban bontakozhat ki, az optimális vagy teljes foglalkoztatottság feltételei között.* Ebben az esetben a gazdasági fejlődés döntő része a hatékonysági elemekre épül; a termelés újszerű munkakultúrális követelményeket támaszt a termelőerővel szemben, és ez visszahat a pedagógus felkészítő munkájára, de a pedagógusi munka gazdasági hasznosságának felismerésére és vizsgálatára is.

V. R. Róзов — szovjet szakíró — ezzel kapcsolatban kifejti, hogy az oktatás gazdasági szerepének növekedése új értéket és új értelmet adott a pedagógusok tanító-nevelő munkájának. Szerinte a tanári munka alapvetően meghatározza az emberek részvételét a társadalmi termelésben, tehát nemcsak hasznos, hanem nélkülözhetetlen is a társadalom számára. *A szocializmusban a tudományos-technikai forradalom folytán az oktatás társadalmi termelésben játszott szerepének növekedésével együtt a tanári munka társadalmi haszna is nő.* Ugyanakkor a tanár nem produkál anyagi értéket (bár az anyagi termelésre is nagy hatást gyakorol) amikor az embert, mint fő termelőerőt formálja. A tanár alkotó munkájában megsokszorozódott azoknak az eszközöknek a száma, amelyek aktívan hasznosítják a tudomány új eredményeit és a fejlődő pedagógia új vívmányait. *Az oktatás nem tartozik a szorosan vett anyagi termeléshez. De a tanári munka társadalmi haszna sem zárja ki annak szükségességét, hogy hasznosságát gazdasági szempontból is elemezzük.* [30] Hasonló gondolatot fogalmaz meg MARX György is, kifejtve hogy az új integráció társadalmi lehetőségét visszahozta a szocialista forradalom, amelyhez a műszaki feltételeket a tudományos-technikai forradalom teremti meg; népünket az alkotás és az újítás önálló, belső kényszerétől hajtott emberek boldog közösségévé kell nevelnünk. *Az iskolának a fejekben kell megvalósítania a termelés és kultúra értelmi és érzelmi integrációját.* [31] ÁDÁМ. György megállapítása szerint az oktatás a múltnál összehasonlíthatatlanul nagyobb mértékben válik a termelés infrastruktúrájává. [32] A pedagógus új társadalmi szerepe nélkül ez nem képzelhető el. A pedagógusmunka

olyan eleme ez, amely MARXNAK A tőkében megfogalmazott szavaival „összekapcsolja majd a termelőmunkát az oktatással”. [33]

Az iskolai oktatás-nevelés hatása a gazdasági fejlődésre hazánkban a jövőben mind nagyobb jelentőségre tesz szert. SZAKASITS D. György szerint míg az ipari forradalomban az a jellemző, hogy „az alsófokú (elemi) oktatás általánossá válik, kialakul a szakmák és szintek szerinti strukturált szakképzési rendszer,” [34] addig a tudományos technikai forradalom oktatásügyi konzekvenciája az, hogy „a középfokú oktatás általánossá válik, a felsőfokú képzés fejlődése erőteljesen gyorsul, az egy életen át való továbbképzés (önművelés) általánossá válik.” [35] Ez az oktatásügyi egészét tekintve — a szerző megállapítása szerint — azt jelenti, hogy jelenleg az átlagos iskolai végzettség Magyarországon 7,7 év, oktatáspolitikai elképzeléseink szerint a kilencvenes évekre realisan kitűzhető cél a 10 éves átlagos iskolai képzési idő elérése Magyarországon. [36] Ezzel tovább szélesedik az a folyamat, amelyben az oktatásügyet — mint társadalmi kérdést — joggal nevezhetjük a jövő szocialista fejlődése infrastruktúrájának. A közgazdaságtan gyakran nevezi az oktatásügyet a termelés infrastruktúrájának. A termelés a társadalmi tevékenység egyik fő terepe, a társadalmi folyamat azonban ennél szélesebb, és magába foglalja az emberi közéletet és a családi életet is.

A tudományos-technikai fejlődés hatása a termelésre általános jelentőségű, a felnövekvő nemzedék munkabábelépésénél azonban különös súllyal is jelentkezik. MARX György így ír erről: „A termelékenység évi 2 százalékos növekedési üteme (ami 34 év duplázódási időnek felel meg) talán azért nem gyorsul tovább, mert új szakmai ismeret simán csak új nemzedék munkába állásával terjed el; az iparitanuló megtanulhat egy szakmát, gyermeke majd egy másikat, modernebbet tanul, így a társadalom realizálhat egy 30—40 éves termelékenység duplázást.” [37]

Mielőtt a pedagógusmunkára vonatkozó speciális konzekvenciákra rátérnénk, szükségesnek tartjuk megemlíteni a termelés munkaerő-ellátottságának azt a tényezőjét, amely szerint a rendelkezésre álló évi teljes társadalmi munkaidőalap 1985-ben valószínűleg nem éri el az 1970-es volument. Így az előttünk álló évtizedekben népgazdaságunk növekedésének lényegében egyetlen forrása a termelékenység emelkedése lehet. [39]

Az oktatásügy hatása a termelésre több olyan területen bontakozik ki — az ismeretek mennyiségében és minőségében, az alkotóképes tudás gyakorlati el-sajátításában stb., — amelyekben jelentős a pedagógus szerepe. Az általános munkakultúrára nevelésben a pedagógus tevékenységét vizsgálva fel kell figyelniünk a termelés és oktatás szervezetsége közötti történelmi ellentmondás feloldódásának várható jelentkezésére. Figyelembe véve a gazdasági élet történelmi fejlődését és ezzel párhuzamosan az oktatásügy fejlődését, általában — de hazánkban különösen egyértelműen — megállapíthatjuk, hogy az oktatásügy munkakultúrája mindenkor szervezettebb volt, mint a termelésé. Ez az oktatásügy sajátos organizációjából adódik. Következésképpen objektív ellentmondás keletkezett a kevésbé szervezett termelés igénye, és a szervezettebb képzés ténye között. Hiszen, amióta szervezett oktatás létezik; azóta a tanóra, a tanrend, az órarend, a tanmenet, a tankönyv, az értékelés, a naponta történő ellenőrzés egy viszonylag pontosan körülírt szervezeti mechanizmusban realizálódik. Ezzel szemben a termelés belső szervezetségét — a gazdálkodás fejlődése következtében — társadalmi méretekben a szervezatlenség jellemezte. Napjainkat tekintve KÁDÁR János elvtárs megállapítását idézzük: „Az irányítási rendszer nélkülözhetetlen része a közvetlen üzemi irányítás. És e tekintetben a „középkorban” élünk. Mutassuk meg, hogy az üzemszervezést meg tudjuk becsületesen oldani, mert enélkül sántítani fogunk.” [40] Ha a belső vállalati, üzem- és munka-



szervezést „középkori” szintűnek tartjuk, akkor az oktatásügy belső üzem- és munkaszervezéséről elmondható, hogy legalábbis „újkori” színvonalú. A természetes követelmény, hogy mindkettő a legújabbkori kritériumoknak feleljen meg. Tehát a termelés belső szervezettségének követelménye ne legyen alacsonyabb, mint az oktatásügy belső szervezettségének szintje. Nem kétséges, hogy az iskolának komoly feladatai vannak a munkaerőkre, munkafegyelmre való felkészítésben. Ez azonban csak akkor lehet eredményes, ha a termelés munkaszervezési hatékonysági követelményei azonosak az iskolai elvárásokkal. A felnövekvő fiatalokat a mai társadalom alapjain kell az iskolai és termelési követelmények szinkronjában a holnap nagyobb feladataira felkészíteni. Úgy véljük, hogy a szervezés- és neveléstudomány nagy közös kutatóandó területe lehetne e probléma gazdasági és pedagógiai vonatkozásainak kimunkálása.

A munkaerőkre nevelés általános kategóriájának és a munkaerővel szembeni termelési elvárásoknak — vagy kényszerítő igényeknek — szinkronját kell megteremteni. Ha a termelés és az oktatásügy összefüggéseit ebből a szempontból vizsgáljuk, akkor a következő fejlődési szakaszban éppen a termelés munka- és üzemszervezési, hatékonysági mutatóinak kényszerítő hatása, összességében a termelési kapacitások hatékonyabb kihasználása új követelményeket támaszt az oktatásügygel szemben is. A termelési kapacitások társadalmi igényének növekedésével szükségszerűen felmerül a „nevelési kapacitások” jobb kihasználásának, az iskolai „üzem- és munkaszervezés” hatékonyságának igénye is. [41] A munkakultúra mint termelési tényező — és mint követelmény a kiképzővel szemben — hazánk fejlődésének következő szakaszában jelentős kérdés lesz.

A pedagógus nagymértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy a tanulóban a külső értékmérő normák belső értékmérő normákká váljanak, a társadalmi termelésre való felkészülés során. A szocialista társadalom elve — hogy mindenki képességei szerint vegyen részt a társadalom életében — csak akkor valósulhat meg, ha az egyéni alkotóképeség teljes kibontakoztatása a közösség javára, nemcsak a társadalom igénye, hanem az egyén — saját boldogulását is jelentő — törekvése is. Figyelembe véve azt a tendenciát, hogy a társadalmi termelésre történő szakmai felkészítés hazánkban is mindinkább az oktatásügy hatáskörébe kerül, a pedagógusokon sok múlik a kulturált termelési életvitel belső indítékainak kialakításában.

A pedagógusnak a termelési folyamatra kifejtett hatása a társadalom objektív igénye szerint kényszerítőleg is fellép. A pedagógus-hivatás várható változásai előrejelzőinek egyik felelőssége éppen az, hogy erre felhívják a figyelmet. A pedagógusok pedig ne a termelés kényszerítő hatása alatt, hanem a hivatás belső indítékaitól vezéreltetve gondolják végig ennek konzekvenciáit.

A pedagógus számára oktató-nevelő funkciójának új elemeit is figyelembe véve „nem változik — csupán újszerűen jelentkezik — az a történelemben kialakult funkciója, amely a szakismeretek továbbadását, rendszerezését jelenti”. Egyetértünk Király Istvánnal, aki szerint „nevelni is csak komoly gondolati tartalmakkal, tényekkel, információkkal lehet. A legemlékezetesebb pedagógusok mindig azok, akik jól értik, ismerik saját szakmájukat s ennél fogva kitűnően ki tudják aknázni a benne rejtőző nevelési lehetőségeket is. A jó pedagógus elsősorban a szaktárgyából igyekszik kibontani az emberformáló tartalmakat, így próbál világnézetet is adni”. [41/a]

Napjaink társadalmi-tudományos-technikai fejlődésének gyors üteme azonban éppen a szaktudományokban — ideértve a társadalomtudományokat is — gyorsítja fel az ismeretek halmozódásának és egyben amortizálódásának folyamatát. Ha a pedagógusok az új ismeretek jelenség halmazával akarnak lépést tartani, akkor ebből szükségszerűen következik mindaz, amit a pedagógusok és a tanulók túl-

terhelésének nevezzük. Ez a tendencia szinte kivétel nélkül jellemzője volt a 60-as években az oktatásügy megoldatlan problémáinak.

A szaktudományok gyors fejlődése és a pedagógiai munka szakmai aspektusa között az összefüggés abban fogalmazható meg, amit egyebek között A. PETROV-SZKU ír egyik tanulmányában: „A képzésnek tudományosan megalapozott reformja folyik jelenleg a Szovjetunióban, ennek a tapasztalata azt mutatja, hogy az elkerülhetetlen és törvényszerű változások az oktatás tartalmában egyáltalán nem tükörszerű reprodukciói azoknak a tudományos felfedezéseknek, amelyek akár ma, vagy akár holnap megvalósulnak. Képletesen szólva *aránylag lassú változások jönnek létre az ismeretek magjában, amelyeket a tanulókkal közölnék, és gyorsabbak a tájékoztatás héjában, amely ezt a magot körülveszi*. Több mint valószínű, hogy az iskolán kívül szerzett információ 90 százaléka alkotja az esetleges felületes, szervezetlen és ellentmondásos ismereteket, amelyek nem függenek össze egymással, rosszul vésődnek be az emlékezetbe, ha pedig mégis összekapcsolódnak és rögzítődnek, akkor ez időnként teljesen fantasztikus és szeszélyes kombinációkban történik.” [42] *A pedagógus szaktudományi felkészültségének követelményeit az ismeretek magjában lejátszódó folyamatokban kell meghatározni, ugyanakkor megfelelő irányítással kell rendelkeznie az információk héjában gyorsan változó jelenségek értékrendjének kialakításához.* „A tanárnak nincs szüksége arra, hogy teljességében minden egyes probléma mélyére hatoljon — állapítja meg M. A. PROKOFEJ —, hanem ismereteinek mélyeknek kell lenniök, de mégis enciklopédikus jellegűeknek, jól tájékozottnak kell lenni tanított tárgyának alapvető problémáiban.” [43]

Ugyanakkor a *pedagógus szerepét a szakismeretek továbbadásában — amely a neveléstörténet hosszú korszakaiban szinte kizárólagos volt — ma befolyásolja a tömegkommunikációnak az a gyorsütemű fejlődése, amely az ismeretek magjával kapcsolatban is adhat információkat*. Mind több szakíró fogalmazza meg, hogy a pedagógus feladata egyre inkább „a sokoldalú információk sorában eligazítást adni”. [44] HARSÁNYI István szerint „a pedagógusnak alkalmassá kell magát tennie arra, hogy a tanulóknak fel tudja kelteni az őket érő tömérdek információ, kommunikáció integrálására, összeegyeztetésére, sőt rendszerezésére való vágyat, a rendteremtés, a lehetőleg mindent helyére tevés szükségletét.” [45] A pedagógusoknak intézményesen kell hozzájárulniuk ahhoz, hogy a felnövekvő ifjúságban pozitív megoldást nyerjen az alapos tudás és a napi élet felületes információjának ellentmondása. [46] Erre hívja fel a figyelmet JÁNOSSY Ferenc is, amikor megfogalmazza, hogy „*a társadalom ösztudása objektíve hatalmas mértékben megnövekedett. Éppen ezért kell óvakodnunk attól, hogy az individuális tudás hálóját addig próbáljuk feszíteni e megnövekedett terület fölé, amíg a szálak elszakadnak és csupán nagy lyukak maradnak a sűrű háló helyett,* [47] hiszen az egyes ember individuális ismeretei ma nem okvetlenül nagyobbak, mint a múltban, hanem főként más jellegűek.” [48]

Meghaladná vállalkozásunk lehetőségét, ha képet akarnánk rajzolni arról, hogy a pedagógusok szaktudományi felkészültsége és szaktudományi nevelőmunkája, valamint az új követelmények között az összhangnak vagy az ellentmondásnak milyen stádiumát éli át a mai közoktatás. A szakirodalomban — a reális optimizmustól a túlzott pesszimizmusig — a megítélés széles skáláját találjuk. A tudományos-technikai forradalom hatásának tudatos kimunkálása a pedagógusok nézőpontjából még a kezdetnél tart. Történelmi távlatú folyamatról lévén szó, veszélyes lenne a türelmetlenség és a kapkodás. Radován RICHTA és munkacsoportja a pedagógia és az új követelmények viszonyáról leszögezi, hogy „*a pedagógiai elmélet és gyakorlat eddig nem volt képes megbirkózni a világ megismerésében és átalakításában végbement minőségi átalakulással, elsősorban a klasszikus elmélet szemléletes elképze-*

léseiről a modern tudomány absztrakt racionális fogalmaira való áttéréssel.” [49] E téren a pedagógia ma előbb tart, mint a 60-as években, de távol vagyunk még az ellentmondás elméleti, és különösen a gyakorlati megoldásától. Az ellentmondás gyökerét az képezi, hogy az iskola tudományos ismeretek mennyiségi növekedését követve alakította az oktatási anyagát, az adott tudományág kicsinyített, de mennyiségileg így is óriási mását akarta a tanulók részére továbbítani. Bonyolította a helyzetet az is, hogy az *oktatási tantárgystruktúra a tudományokban lejátszódó differenciálódási ütemet követte ahelyett, hogy az integrált világkép kialakítását, a teljesítményképes tudás elsajátítását törekedett volna biztosítani*. Ma már világosan látható, hogy amilyen mértékben növekszik az iskolában oktatott tananyag mennyisége, olyan arányban csökken az oktatás-nevelés minőségi határfoka. Ennek következménye csak az lehet, hogy — ERDEY-GRÚZ Tibor szavaival élve — „a ténybeli ismeretek túlzott befogadására beállított fejekből kiszorult a gondolkodásra való képesség, a helyzetek megítélésére, a cselekvési, valamint magatartási elgondolások kialakítására és megvalósítására való alkalmasság. Az ilyen tudás statikus, csak passzív beilleszkedést tesz lehetővé.” Ezért elvi jelentőségűek azok a törekvések — és itt a már idézett szovjet álláspontra, valamint az *MSZMP KB 1972. júniusi határozatára utalunk* —, amelyek a pedagógusmunka szaktudományi részének újszerűségét nem a mennyiségi, hanem a minőségi ismerettovábbítás és a szaktudományi, a világnézeti tudatformálás területén határozták meg. Az új tudományos ismeretek gyorsuló fejlődése, és az oktatott tananyag higgadt kialakítása nem mond ellent egymásnak, hanem feltételezi egymást.

A szaktudományi ismeretek gyorsütemű fejlesztése és a pedagógusmunka szaktudományi elemei közötti kapcsolat higgadt tisztázása azért is fontos, mert az elmélet — legalábbis átmenetileg — utópisztikusnak tűnt. A tudományos-technikai forradalom elméletéből logikusan következnek a permanens oktatás koncepciója, amelynek szakirodalma könyvtárnyi. A permanens nevelés és oktatás szükségességével, mint hosszútávon befolyásoló tényezővel, a legteljesebb mértékben egyetértünk. Ezt azonban össze kell vetnünk a meglevő valósággal, hogy elkerüljük az illúziókat. JÓBORU Magda egy illetékes fórum, az UNESCO dokumentumára hivatkozva állapítja meg: „a permanens oktatás koncepciója mindmáig a legtöbb országban elvont elv maradt, ha nem utópisztikus álom.” [50]

A pedagógus akkor teljesíti eredményesen társadalmi hivatását, ha ismereteit pedagógiai tudatossággal rendszerezi és alkalmazza az oktató-nevelő munkájában. *A pedagógiai tudatosság a pedagógusokra vonatkozóan olyan követelmény, amely a jövő szempontjából az alkalmasságnak, a szaktudományi és ideológiai követelményekkel egyenértékű meghatározó kritériuma lesz*. Ha általában nézzük a mai pedagógusokat, akkor a pedagógiai tudatosság szempontjából heterogén képet kapunk. Ahhoz, hogy a pedagógustársadalom megfeleljen a vele szemben támasztott, állandóan növekvő követelményeknek, magának is változnia kell, és a permanens nevelés és önnevelés megannyiszor meghirdetett, de alig gyakorolt munkáját valószínűleg a pedagógusoknak először önmaguknak kell gyakorolniuk. [51] Az igény mellett azonban látni kell a realitásokat is, melyeket a szovjet tapasztalatok alapján — de nálunk is érvényesen — találóan jellemez V. TURCSENKO: A tanárok munkanapja ma jéghegyhez hasonlít: van egy víz fölötti, látható része — az előírt óraszám —, és egy láthatatlan, víz alatti része. *A társadalomnak a tanárok teljes munkája iránti egyre növekvő szükséglete ma jelentős mértékben a munkaidő ellenőrizhetetlen részének növelése révén elégítődik ki, azáltal, hogy „mind több az olyan óra, melyet senki sem tart számon*.” Ezért ma — úgy látszik — a társadalom valamennyi foglalkozási csoportja közül a tanároké az egyetlen, ahol az utóbbi 40—50 év folyamán a munkaidő nőtt, a szabadidő pedig csökkent.

A tudományos-technikai forradalom feltételei között a tanároknak sokkal többet kell tanulniuk, sokkal többet kell tenniük szakképzettségük fokozásáért, műveltségük elmélyítéséért, mint 40—50 évvel ezelőtt. Ha emellett azt is számításba vesszük, hogy a tanárok túlnyomó többsége nő, aki háztartást vezet, saját gyermekeit is neveli, akkor világossá válik, miért éri oly gyakran szemrehányás a pedagógusokat azért, hogy elmaradnak az élettől, a kor követelményeitől, s hogy sok tanárnak egyszerűen miért nincs ereje és ideje azoknak az új, nagy lehetőségeket kínáló problémáknak a megoldásához, melyeket az élet állít az iskola elé. [52] E reális ellentmondás feloldása csak hosszabb távon várható.

A permanens oktatás és önművelődés tehát a pedagógusok tevékenységében kell, hogy a jövőben először kibontakozzon. A jelenlegi fejlődési vonulatban azonban ez még sokkal inkább egyedi jelenség, mintsem általános tendencia. *A pedagógus művelődésének és önművelésének ma még nem ritkán alapképzési funkciója van*, amelyhez az abszolút és relatív pedagógushány alapvetően hozzájárul. *Mindaddig, amíg az oktatás szerkezeti, tantárgystrukturális változásai nem kerülnek viszonylagos nyugalmi állapotba, a pedagógus fő feladata — esetenként átgondolatlan egymásutániségben — hozzáigazítani ismereteit azokhoz a változásokhoz, amelyek bekövetkeznek.* Ebben pedig a képzés-önképzés permanenciája is csak „helyettesítő” funkciót játszik, és a permanens képzés-önképzés „saját” funkciója — melynek lényege az, hogy az adott időpontban végzett feladataira már alapjaiban felkészített pedagógus az új minőség, a hatékonyság érdekében tovább képezze magát — csak ezután következhet, mint a pedagógus társadalom általános fejlődését meghatározó tendencia.

Hangsúlyozzuk, hogy nem a permanens nevelés ellen szólunk, hanem az ellen, hogy ez a fogalom megzavarja az oktatásügy vezetőinek reális érzékét a gyakorlati lehetőség iránt. *A tudományos-technikai forradalomban a pedagógusokkal szemben támasztott új követelmények, valamint a permanens képzés, önképzés elméleti összefüggései az eddigi oktatásügy reformokban csak nagy általánosságban kerültek napirendre.* A változó új követelmények egyik kényszerű igénye éppen az, hogy a társadalmi tudományos-technikai fejlődéssel párhuzamosan továbbfejlesztett oktatás „pedagógus fedezetéről” az eddiginél pontosabb és konkrétabb képpel kell rendelkezni. Itt nem elegendő az, — ahogyan az oktatási reformok gyakorlatára ez jellemző —, hogy a továbbfejlesztés egy-egy új feladatát és feladatrendszerét akár tucatnyi kísérleti iskolában, az ott dolgozó, általában legkvalifikáltabb, az adott új feladatokra mindenképpen speciálisan és különös figyelemmel felkészített pedagógusok viszonyulási, magatartási tényezőit egyszerűen és mechanikusan rávetítsük egy országos pedagógus állomány képére. A jövő követelményeit tekintve a pedagógusok új feladatokra való felkészültségének országos állapotáról sokkal objektívebb képpel kell az oktatásügynek rendelkeznie ahhoz, hogy a továbbfejlesztés irányában lépéseket tessen. Itt számolni kell azzal is, hogy a pedagógusok alapképzettségi felkészültsége heterogén, ami nagymértékben befolyásolja az új feladatokra való reagálásukat is.

A pedagógus munkájának új minőségi ismérvei között fontos elemként jelentkezik a korszerű technika lassú, de mégis érzékelhető betörése az oktatási folyamatba. Ez olyan tényező, amely a pedagógus munkáját társadalmilag befolyásolja. A hagyományos elmélet és gyakorlat, valamint a korszerű technika számtani összege nem jelent új nevelést. A technika funkciója a pedagógus munkájában nem lehet több, mint alárendelt szerepben hozzájárulni a pedagógus nevelési feladatának mind hatékonyabb teljesítéséhez. *A gyermek, akit az újságtól a moziig, a tankönyvtől a televízióig a tömegkommunikáció szinte válogatás nélkül és állandóan stressz állapotban tart, szükségképpen igényli az emberi szó és logika eligazító jelenlétét és érzelmi töltését már csak azért is, hiszen az emberi gondolkodás a történelemben döntően a személyes kom-*

*munikáció hatására alakult ki.* Vagyis alapvető az, hogy a pedagógustársadalom képes legyen a technikát humanizálni az oktató-nevelőmunkában, és ne következessen be az oktató-nevelőmunka mechanizálódása a technikában. Roger GAL-lal értünk egyet, aki szerint „a módszer értéke nem az alkalmazott dolgokban, eszközökben, technikában, hanem a módszerekben életet öltő szellemben rejlik.” [54]

A tömegesen behatoló technika azonban az oktatásban nemcsak úgy szerepel, mint általános oktatási segédeszköz, hanem a szakmai technikai képzésben úgy is, mint speciális szakismereti képzési anyag. A műszaki képzés tömeges kibontakozása a pedagógus munkáját is sajátosan befolyásolja. Ha egyfajta osztályozás szerint a pedagógusokat az oktatott tantárgyak jellegéből következően közismereti-, készség- és műszaki szakosokra osztjuk, akkor az általános kép mindenképpen az, hogy a legfiatalabb, a műszaki tárgyakat oktató pedagógusok szakmája, amelynek jelentősége viszont éppen a tudományos-technikai forradalom kibontakozásában növekszik. Ma ez a csoport — némi túlzással — a pedagógusok soraiban az „iparból verbuváltak vegyes csoportját” alkotja a pedagógusi funkció ellátására való felkészültség aspektusából. Ha alkalmazásukhoz a műszaki ismeret lenne a kizárólagos kritérium, ez a nevelőmunka rovására menne. Itt nem a pedagógusok szükséges technikai elméleti és gyakorlati intelligenciája ellen vagyunk — sőt éppen, hogy mellette —, hanem a pedagógiai felkészültség — mint alapvető pedagógusi kritérium — negligálása ellen. A mai oktatásügy alighogy elindult azon az úton, amelyen haladva a pedagógus társadalom e részének a termelés és az oktatásügy közötti kapcsolatrendszerben a jelenlegi „köztes funkció” helyett a „közvetítő funkció” irányában megy.

Az oktatásban azonban további fontos tennivalók is jelentkeznek. Fel kell készíteni az ifjúságot egy új életmodellre. Ennek fontos eleme a *szabad idő* állandó növekedése abban az értelemben, ahogyan MARX megfogalmazta: „*A munkaidő megtakarítása egyenlő a szabad időnek, azaz az egyén teljes fejlődésére szolgáló időnek a gyarapításával, amely maga, mint a legnagyobb termelőerő, megint visszahat a munka termelőerejére. A szabad idő — pihenő idő, és a magasabb tevékenységre való idő.*” [55] A marxi értelemben vett szabad idő csakis a szocialista társadalomban realizálódhat. Hiszen a kapitalizmus azzal, hogy a tudományos-technikai forradalom értelmes kibontakoztatásának mind élesebben jelentkező akadály, nagy mértékben hozzájárul az alkotó életvitel tömeges deformálásához. Ez különösen élesen jelentkezik a kapitalista országokban, az ifjúság szabad idejénél. A szabad idő hasznos, kulturált eltöltésének biztosítása érdekében számos kezdeményezés született a szocialista országokban, de számos megoldatlan feladat is áll előttünk. Óriási szerep hárul az iskolára annak érdekében, hogy a tanulókat felkészítse egy helyes szabad idő modell kialakítására és gyakorlására. Ennek keretében egyre inkább a *szabad időben kell ismereteinket akumulálni, hogy a termelés csökkenő időtartama alatt is növekvő hatékonysággal tudjunk dolgozni. Vagyis a szabad idő az önként vállalt tanulás, az önképzés ideje is.* [56]

#### JEGYZETEK

- [1] A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásának 1969. június 17-én Moszkvában elfogadott fő dokumentuma. A kommunista világmozgalom tanácskozásai: Moszkva 1957, 1960, 1969. Kossuth Könyvkiadó 1972. 88. l.
- [2] A szocialista országok pedagógiai kutatóinak tudományos konferenciája, Moszkva 1971. augusztus 24—26. Fekete József ismertetése: Köznevelés XXVII. évf. 1971. nov. 19. 26—27. l.
- [3] Az MSZMP XI. kongresszus határozata. A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. Kongresszusának jegyzőkönyve, 1975. március 17—22. Kossuth Könyvkiadó 1975. 481. l. (Továbbiakban: Az MSZMP XI. kongresszus jegyzőkönyve).
- [4] KÁDÁR János: A Központi Bizottság beszámolója. Az MSZMP XI. kongresszus jegyzőkönyve, 92. l.

- [5] KÁDÁR János: A Központi Bizottság beszámolója, uo. 102. l.
- [6] KONCZ János: Közoktatásunk a társadalmi, politikai nevelés iskolája. MSZMP tanfolyama. Kulturális kérdések. (1975—1976) Kossuth Könyvkiadó 1975. 77. l.
- [7] MARX—ENGELS művei. I. kötet 506—507. l.
- [8] ERDEY-GRÚZ Tibor: A tudományos-technikai forradalom és a nevelés. Magyar Tudomány, 1970. október. 710. l.
- [9] Radovan RICHTA és Munkaközössége: Válaszúton a civilizáció. A tudományos-technikai forradalom társadalmi és emberi összefüggései. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1968. 22—23. l. (Továbbiakban: Válaszúton a civilizáció).
- [10] Idézi: KISS Árpád: Iskolai és permanens nevelés, Magyar Pedagógia 1975/2. 120. l. Hivatkozás: A tudományos-technikai forradalom és a társadalmi haladás. P. N. FEDOSZEJEV akadémikus előadása. Népszabadság, 1974. december 12. sz. 4. l.
- [11] Válaszúton a civilizáció. 55. l.
- [12] A Magyar Szocialista Munkáspárt X. kongresszusa jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1971. 121. l.
- [13] MARX—ENGELS művei. IV. kötet, Budapest 1959. 444—445. l.
- [14] Valter Roman: A tudományos-technikai forradalomról. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1972. 197. l.
- [15] Válaszúton a civilizáció. 56. l.
- [16] ENGELS: L. F. Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása. Szikra Kiadó, Budapest 1949. 52—53. l.
- [17] MARX: A tőke (Előszó az első kiadáshoz). Szikra Kiadó, Budapest 1949. 10. l.
- [18] KOVÁCS Géza: A jövő kritikus elágazási pontjai. KJK. Budapest 1975. 193. l.
- [19] V. ROMAN im. 207—208. l.
- [20] Roger GAL: Hol tart a pedagógia. Gondolat Kiadó, Budapest 1967. 32. l.
- [21] A tudományos-technikai forradalom, mint világtörténelmi folyamat és a reál való felkészülésünk tudományos megalapozása. MTA Filozófiai Intézet, 1971. kézirat.
- [22] J. SLEFSTEIN: Institut für Marxistische Studien und Forschung, Frankfurt am Main személyes közlése. Kézirat feljegyzés a szerző birtokában.
- [23] ACZÉL György: A gondolkodó, kulturált közösségi emberért. Eszménk erejével. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1970. 271. l.
- [24] Vlagyimir TURCSENKO: A tudományos technikai forradalom és az oktatás forradalma. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1975. 139. l.
- [25] Relatív képesítés nélkülieknek azokat nevezzük, akik pedagógus képesítéssel rendelkeznek ugyan, de nem rendelkeznek a fő munkájukhoz szükséges speciális képesítéssel.
- [26] MARX: Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. Dietz Verlag, Berlin 1953. 592—584. l.
- [27] Válaszúton a civilizáció, 41—42. l.
- [28] Az oktatás tervezése. Tanulmányok. UNESCO. Tankönyvkiadó, Budapest 1968. 46—47. l.
- [29] KONCZ János: Az állami oktatás ügye a novemberi határozat után. Társadalmi Szemle, XXVIII. évf. 1973/10. 76—78. l.
- [30] ROZOV, V. K.: A szovjet pedagógusképzés és továbbképzés társadalmi, gazdasági és pedagógiai problémái. Szovjetskaja Pedagogika 1973/1. január, 75—81. l.
- [31] MARX György: Iskolák a tudományos-technikai forradalomban. Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai. Válogatott dokumentumok gyűjteménye. Tankönyvkiadó, Budapest 1973. 90. l.
- [32] ADÁM György: Új technika, új struktúra. KJK. Budapest 1966. 78. l.
- [33] Karl MARX: A tőke. I. kötet, Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1961. 151. l.
- [34] SZAKASITS D. György: Magyarország és a tudományos-technikai forradalom. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1973. 53. l.
- [35] Uo. 53. l.
- [36] Uo. 76. l.
- [37] MARX György: A gyorsuló idő. Valóság. 1968/3. Idézi: JÁVORKA Edit: Életszínvonal a mai társadalomban. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1970. 318. l.
- [38] SZAKASITS D. György: im. 81. l.
- [39] SZAKASITS D. György: i. m. 91. l.
- [40] KÁDÁR János: Zárszó a Központi Bizottság 1972. novemberi ülésén. Válogatott beszédek és cikkek. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1975. 429—430. l.
- [41] KONCZ János: Az állami oktatás ügye a novemberi határozat után. i. m. 78. l.
- [41/a] VATI PAPP Ferenc: Beszélgetés Király István egyetemi tanárral. Köznevelés, 1973. március 23. 4. l.
- [42] A. PETROVSKIJ: Szükség van-e a XXI. században iskolára? Lityerturnaja Gazeta, 1973. No. 8. 13. p.

- [43] PROKOFJEV, M. A.: A szovjet iskolarendszer helyzete a Szovjetunió megalapításának 50. évfordulóján. Szovjetszkaja Pedagogika. 1972. No. 12. 3—17. p.
- [44] Fourastier JEAN: Erziehung und gesellschaftlicher Wandel, in: Lehrerrolle im WANDEL. Hrsg. Alexander SCHULE, J. BELZ 1971. (Jelentés az 1968. október 28, november 1. között megtartott berlini konferenciáról). 40—48. l.
- [45] HARSÁNYI István: A pedagógus szerepe a tömegkommunikációs eszközök korszakában. Pedagógiai Szemle, XVIII. évf. 1968/7—8. 664. l.
- [46] Grandbois ROGER: Wie verändert sich die Rolle des Lehrers, Angesichts der Veränderung der Lehrgegenstände. in: Lehrerrolle im WANDEL. i. m. 139—146.
- [47] JÁNOSSY Ferenc: A gazdasági fejlődés trendvonala és a helyreállítási periódusok. KJK. Budapest 1975. 273. l.
- [48] JÁNOSSY Ferenc: i. m. 290. l.
- [49] Radovan RICHTA és munkaközössége: i. m. 120. l.
- [50] JÓBORÚ Magda: A tézisek első témájához és a pedagógushivatáshoz. Hozzászólások az V. nevelésügyi kongresszus előkészületeihez. Pedagógiai Szemle, XIX. évf. 1969/11. 1012—1013. l.
- [51] Ha mi pedagógusok — írja egy gyakorló tanár — hozzá szeretnénk járulni valami kevéssel az emberiség jövőjéhez, elsősorban magunknak kell megváltozni. Nekünk kell először elsajátítanunk az életünk végéig tartó permanens önnevelés ismeretszerzés, önfejlesztés képességét. Csak így várhatjuk, hogy neveltjeinket erre az útra tudjuk vezetni. (GYURCSIK Mária: Gyorsuló idő az iskolában. Valóság, XIV. évf. 1971. 3. szám 40. l.)
- [52] V. TURCSENKO: A tudományos-technikai forradalom és az oktatás forradalma. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1975. 64. l.
- [53] Bár KERÉKGYÁRTÓ Imre megállapítása egy látszólag szűk hazai problémakörre fogalmazódott meg, mégis idevalónak és általánosan érvényűnek tartjuk: „a pedagógusok nem kérnek az állóvíz nyugalmából. Természetük dinamikus. De joggal óhajtják, hogy ne csak számukra gyorsuljon az idő, a permanens nevelés igényét ne ezen a területen tévesszük össze a permanens kísérletezéssel.” (KERÉKGYÁRTÓ Imre: Elfáradt pedagógusok? Pedagógusok Lapja XXIX évf. 22. szám, 1973. dec. 8. 3. l.)
- [54] Roger GAL: Hol tart a pedagógia. Gondolat, Budapest 1967. 60. l.
- [55] MARX: A politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalai. Marx—Engels Művei. 46/2. kötet Budapest 1972. 175. l.
- [56] De nagy szerep hárul a szabad időre az emberi test fizikai, pszichikai állapotának megőrzése érdekében is, hiszen már ma is reális veszély az emberi szervezet állagának nagymértékű romlása. Miközben a tudomány fejlődésének eredményeként mindenekelőtt a szocialista országok, de általában az iparilag fejlett tőkésországok is felszámolták az évszázados népbetegségeket, helyettük újak jelentkeznek. Úgy tűnik, ha nem vigyázunk, a nyomor betegségét a jólét nyomorúsága váltja fel az emberiség életében.

## DIE WIRKUNG DER WISSENSCHAFTLICH-TECHNISCHEN REVOLUTION AUF DIE PÄDAGOGISCHE TÄTIGKEIT IM BAU DER ENTWICKELTEN SOZIALISTISCHEN GESELLSCHAFT

Verfasser: J. Koncz

Im Bau der sozialistischen Gesellschaft nimmt die Vorbereitung der nachkommenden Generation zu den täglichen und zu den immer grösseren künftigen Aufgaben einen sehr wichtigen Platz.

Die Arbeiterklasse und ihre Führungspartei bemüht sich daran, dass die nachkommende Generation im Gang der sozialistischen Bauarbeit nicht nur eine einfache Reproduktion der Erwachsenen — Gesellschaft sei, sondern diese neue Generation soll die besten Fähigkeiten, Charakterzüge der Erwachsenen — Gesellschaft bewahren und sie soll auch den immer grösseren Anforderungen und neuen Aufgaben der wissenschaftlich geplanten Zukunft entsprechen.

Die wissenschaftlich-technische Revolution stellt vor die Pädagogen eine Reihe neuer Qualitätsanforderungen ebenso in der Unterrichtsarbeit wie in der Erziehungsarbeit, besonders auf dem Gebiet der Facherziehung der nachkommenden Generation wie auf dem Gebiet der Erziehung zur sozialistischen Arbeit und Kultur.

In der gesellschaftlichen, wissenschaftlich-technischen Entwicklung haben das Unterrichtswesen und die Wirkung der pädagogischen Tätigkeit auf die wirtschaftliche Entwicklung einen neuartigen Platz bekommen.

Die Struktur der meisten unterrichteten Lehrgegenstände folgte dem in den Wissenschaften stattgefundenen differenzialen Tempo, anstatt an der Sicherung des integrierten Weltbildes und Erwerbungs des Qualitätsfähigen Wissens sich zu bemühen.

Deshalb sind die Bestrebungen von theoretischer Bedeutung, — hingewiesen auf den Beschluss der USAP von Juni 1972 — die die neuen Seiten der pädagogischen fachwissenschaftlichen Tätigkeit nicht auf dem Quantitätsgebiet sondern auf dem Qualitätsgebiet der Kenntnisse beim Weitergeben, und auf dem Gebiet der weltanschaulichen Bewusstseins-Formulierung bestimmen.

Die neuen Erwartungen gegen die Pädagogen während der wissenschaftlich-technischen Revolution, die permanente Bildung, die theoretischen Zusammenhänge der Selbstbildung haben in den bisherigen Unterrichtsreformen keine bedeutende Rolle bekommen, obwohl ein genaueres und mehr konkretes Bild, als das bisherige war, von der „Pädagogen — Deckung“ uns zur Verfügung stehen soll.

## НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА РАБОТУ ПЕДАГОГОВ В ПРОЦЕССЕ СТРОИТЕЛЬСТВА РАЗВИТОГО СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

*Я. Конц*

Одна из важнейших задач строительства социалистического общества — подготовка подрастающего поколения к все растущим задачам наших дней и будущего. Рабочий класс и его руководящая партия стремятся к тому, чтобы подрастающая молодёжь в процессе социалистического строительства не являлась просто воспроизведением данного взрослого общества, а сохраняя лучшие свойства взрослого поколения, соответствовала и все растущим требованиям и новым задачам сознательно планированного будущего.

Научно-техническая революция с точки зрения обучения и воспитания по специальности выдвигает целый ряд новых качественных требований к работе педагогов, особенно в области обеспечения квалификации и воспитания подрастающего поколения в духе социалистического отношения к труду и в духе социалистической культуры. В научно-техническом развитии общества по новому выступает влияние дела просвещения и работы педагогов на экономическое развитие.

Структура обучаемых дисциплин в большинстве придерживалась темпа дифференциации происходящей в науках вместо того, чтобы старалась соответствовать формированию интегрированного представления мира, обеспечению усвоения практических знаний. Поэтому имеют теоретическое значение те стремления, — и здесь мы имеем в виду июньские решения ЦК ВСРП от 1972 года — которые новый подход к педагогической работе по специальности определяют не в количестве а в качественной передаче и в области формирования сознания по специальности и мировоззрению.

Теоретические взаимосвязи новых требований к педагогам в научно-технической революции, а также перманентного образования, самообразования, в прежних реформах просвещения были тронуты только в общих чертах, хотя об «обеспечении педагогами» просвещения мы должны иметь более точную и конкретную картину.